

„Magyarnak lenni nem rossz állapot, jó ajánló levél.”
(Rózsa Miklós)

KÖVES PÉTER¹

RÓZSA MIKLÓS

Rózsa Miklós

(Budapest, 1907. április 18. – Los Angeles, Kalifornia, 1995. július 27.)
háromszoros Oscar-díjas zeneszerző, aki filmzenéiről világszerte ismert, de a klasszikus
zene iránt is mindvégig elkötelezett maradt.

I.

Közismert szomorú tény, hogy nagyon sok Magyarországon született (beleértve a történelmi Magyarországot is) magyar kiválóság élete során elhagyta az országot különböző okok (szűknek érezték e hazát törekvésük kibontakoztatására és önszántukból mentek el, szüleik, tanáraik tanácsára távoztak, elüldözték őket származásuk, politikai nézeteik stb.) miatt. Közöttük voltak tudósok, főleg nukleár-fizikusok (Szilárd Leó, Teller Ede, Wigner Jenő, Neumann János, voltak zeneművészek is szép számmal, akik az Amerikai Egyesült Államok nagyvárosainak vezető karmesterei lettek (pl. Ormándy Jenő, Széll György, Doráti Antal, Reiner Frigyes, Solti György, aki később Sir George Solti lett stb.). Voltak fotográfusok (Robert Capa [Friedmann Ernő], aki a 20. század egyik legjelentősebb fotósa volt, elsősorban dokumentaristaként, haditudósítóként tartják számon, Brassai, eredeti nevén Halász Gyula, fotó- és

¹ A szerző nyugdíjas orvos

filmművész, festő, író, a Beszélgetések Picassóval című mű szerzője, Juan Gyenes, Gyenes János fotóművész stb.

Jelenleg érdeklődésünk középpontjában a filmkészítők állnak. Az atomtudósok Los Alamosban egymás között magyarul beszéltek, Hollywoodban a filmszakmában alkotók is magyarul. Most csak néhányat emeltem ki a sokaságból. Ez jellemző a magyar zsenik sorsára. A Nobel-díjasok közül csak Szentgyörgyi Albert felfedezése történt hazánkban, de ő is mint a többiek külföldön, zömmel Amerikában hunytak el, kivétel Kertész Imre. A nagy magyar zenészek a történelmi Magyarországon születtek (Liszt Ferenc, Dohnányi Ernő, Bartók Béla), de nem hazánkban hunytak el. Egy részük elég jó anyagi háttérrel távozott, de volt, aki csak egy bőrönddel, nyelvtudás nélkül indult, és világhírré tett szert, mint Pulitzer József, eredeti neve Politzer; világszerte ismertebb nevén Joseph Pulitzer az USA-ban élt újságíró, lapkiadó.

Se szeri, se száma a külföldön érvényesülő magyarszármazású művészeknek, tudósoknak, feltalálóknak, fotósoknak, filmeseknek, zeneművészeknek. Javarészüket érzelmileg megőrizte magyarságát, a nyelvet, még a nevüket sem változtatták meg (pl. Lénárd Sándor, a polihisztor orvos, zenetudós, nyelvész) és Rózsa Miklós zeneszerző, karmester. Van egy filmfelvétel, ahol a 3. Oscar-díj átvételére szólítja a műsorvezető angolul: Miklosz Rosza néven. Ő azonban még az ékezetet sem hagyta el a nevéből. Élete végéig kötődött a magyar kultúrához.

Nézzük röviden a karrierjét. Ez azért is fontos, mert itthon még a művészetek iránt elkötelezettek sem ismerik életpályáját, noha kb. 75 filmhez komponált zenét, háromszor vehette át az Oscar-díjat.

Rózsa Miklós 1907-ben született Budapesten Rózsa Gyula (1897-ig Rosenberg) cipőgyári igazgató és Berkovits Regina gyermekeként született izraelita családban. Már 16 évesen élt benne a vágy, hogy zeneszerző legyen. Fel is vették a Zeneakadémia zongoraszakára. 17 évesen egy pályázatot nyert meg szerzeményével. Nagyon érdekelte a népzene dallamvilága, olykor együtt muzsikált a cigányokkal. Vegyész-mérnöknek készült, Lipcsében járt egyetemre, de párhuzamosan zeneakadémiai stúdiumokat is folytatott. Két diplomájával végül Párizsba ment, majd ezt követően 1935-ben Londonba, ahol egy táncegyüttes művészeti vezetőjeként dolgozott. Párizsban ismerkedett meg Arthur Honeggerrel, aki arra ösztönözte, hogy szerezzen filmzenét, azzal sokkal jobban lehet keresni, mint hagyományos zene komponálásával. Marlene Dietrich is kért tőle egy dalt, de nem tudni, hogy egyáltalán elkészült-e?

Rózsa Miklós

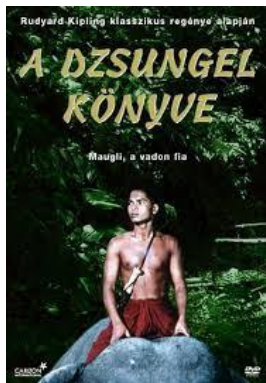
Következő tartózkodási helye London volt, ahol elkezdte az egész életén végig vonuló filmes karrierjét. Londonban ismerkedett meg a Korda fivérekkel. Első nagysikerű zenéjét 1937-ben a Korda Sándor produkciójában készült Páncél nélküli lovag (Knight Without Armour) című filmhez írta, aki 5 évre le is szerződtette. Rózsa azt állította, hogy Korda Sándornál invenciózusabb rendezőt, ötletekben gazdagabb és hatékonyabb szervező emberrel még sohasem találkozott. Korda Sándor volt a rendező, Korda Vince a díszlettervező és Korda Zoltán az operatőr és Bíró Lajos a dramaturg. Ők hozták létre a hatalmas sikerű Bagdadi tolvaj című filmet ([A bagdadi tolvaj](#)), amely keleties, egzotikus zenét kívánt. Ez volt az első filmzene, mely lemezen is megjelent. Utóbbit, amelyért Oscar-díjra is jelölték, már Hollywoodban fejezte be, az Amerikába áttelepülő Korda-testvérekkel tartott ő is.

A Korda fivérek: Korda Zoltán rendező, Korda Sándor producer, Korda Vince díszlettervező,
(Fotó/Forrás: Jegy.hu)

Gyorsan beilleszkedett Hollywood életébe, ismeretséget kötött Sztravinszkijjal, Arnold Schönberggel és mindent megtett, hogy találkozhasson példaképével,

Bartók Bélával. A dzsungel könyve ([A dzsungel könyve](#)) című 1942-es filmhez írott zenéje olyan népszerű lett, hogy az RCA lemezkiadó külön szvitet vett fel belőle a Mauglit játszó Sabu kísérszövegével – ez volt az első, lemezen megjelent teljes filmzene.

[Jungle Book | Soundtrack Suite \(Miklós Rózsa\) \(14:45\)](#)

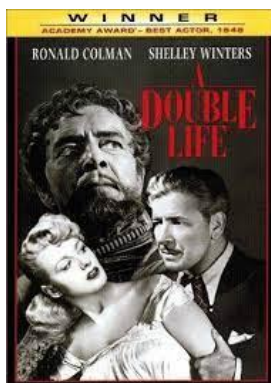
Rózsa Miklós egymás után kapta a felkéréseket filmzenék komponálására. Az ajánlatok jöttek George Czukortól, Billy Wildertől, az Universal Stúdiótól és a Paramounttól. A Pathé filmvállalat szignálzenét kért tőle. Már filmkirálynak nevezték. Elkészült a Lenni, vagy nem lenni filmváltozata, mely remek szatíra, a német megszállás alatt lévő Varsóban játszódik. A film szövegét az a Lengyel Menyhért írta, aki korábban Bartók Béla Csodálatos mandarin c. egyfelvonásos pantomimjának is a szövegírója volt.

Rózsa 1943-ban megnősül, két gyermek születik a házasságban. 1945-ben megkapja az USA állampolgárságot. Elkészül a Spellbound (Elbűvölve) című pszichoanalitikus film Ingrid Bergman és Gregory Peck főszereplésével Hitchcock rendezésében. Itt alkalmaz Rózsa először elektronikus zenét. Ennek a filmnek a zenéjéért kapta az első Oscar díjat.

[Hitchcock: Elbűvölve \(1945\) – teljes film magyarul \(1:46:33\)](#)

A második Oscar díjat a Kettős élet című film zenéért kapta:

[A Double Life 1947 music by Miklós Rózsa](#) (6:24)

A filmzenéi olyan igényesek, dallamosak, kitűnően hangszereltek, hogy önálló darabokként a hangversenypódiumon is megállták a helyüket. Néhány filmzenéből szvit készült, melyek magasszínvonalú programzenék. Előfordult, hogy egyes filmekben azért változtattak, hogy a film cselekménye, hangulata, helyszíne, mondanivalója összhangban legyen Rózsa Miklós zenéjével.

Rózsa Miklós

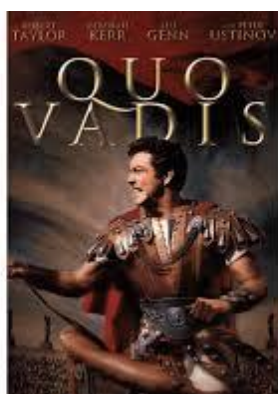
1945-től tanított is, Amerikában először ő tartott filmzenei kurzust, a Dél-kaliforniai Egyetemen (USC). A szakmai közéletben is megbecsülték, Hollywood és a világ egyik legelismertebb filmmuzsikusa sokáig vezető szerepet vitt az amerikai filmkomponisták szervezetében. 1948-ban az MGM (Metro Goldwin Mayer) stúdió szerződtette. A szerződést Rózsa Miklós csak

úgy fogadta el, hogy a stúdió beleegyezett – Hollywoodban addig soha nem hallott – kikötéseibe:

- a) *Senki nem nyúlhat Rózsa zenéjéhez és*
- b) *senki nem követelheti tőle, hogy átírja zenéjét (gyakori szokás Hollywoodban).*
- c) *Engedélyt kap, hogy otthon dolgozzon, nem pedig a stúdióban.*
- d) *MGM tekintettel van tanítási elkötelezettségére a Dél-Kaliforniai Egyetemen.*

Amikor az 1950-es évek elején újra fogalmazták szerződését, még egy kikötést hozzáfűzött: Minden nyáron 3 hónap fizetés-nélküli szabadság jár neki, hogy a hangversenytermek részére komoly zeneszerzéssel foglalkozhasson. MGM-el kötött szerződése 15 évig tartott. A rákövetkező 20 évben már csak 11 filmhez írt zenét... Rózsa zenei stílusa különleges és azonnal felismerhető. A kritikusok szerint Rózsa zenéje polifón (többhangú), színes, bonyolult szerkezetű, vagyis egy művelt, a korai 20. század európai ízlésű zeneszerzőé, szenvedélyesen őszinte, erősen érzelmi, biztosan érzékeli a színházi hatást, szereti az érzéki szépséget, elbeszélő (történelmi filmzenéje), boldogabban írt zenét egy hadsereg színre lépéséhez, mint egy zár feltöréséhez.

Rózsa saját magáról írja: „A tonalitás szemérmetlen mestere vagyok. Tonalitás hangsort, hangsor dallamot, dallam dalt jelent, és a dal, különösen a népdal a zene lényege, mivel az az emberi érzelem természetes, ösztönös és ősi kifejezője.”²

[Quo Vadis | Soundtrack Suite \(Miklós Rózsa\) \(14:55\)](#)

Az MGM korszakban készült nagy történelmi és bibliai filmek: *Quo Vadi?*, *Ben-Hur*, *El Cid*. A *Ben-Hur* c. szuperprodukció 11 Oscar díjat kapott, melyek egyike a zeneszerzőé lett. Ez volt a 3. Oscar, melyet átvehetett ([Ben-Hur](#), 1959, USA r: [William Wyler](#))

[Ben Hur | Soundtrack Suite \(Miklós Rózsa\)](#) (20:21)

Rózsa Miklós a „komoly” zenéhez sosem volt lett hűtlen: írt szimfóniát, hegedű-zongora és gordonkaversenyt, kamaraműveket, zongoradarabokat és kórusműveket is. Alkotásait a legnevesebb előadók, világhírű hangszeres szólisták (Jascha Heifetz, Starker János) és a legkiválóbb karmesterek (Bruno Walter, Zubin Mehta, Ormándy Jenő) mutatták be.³

Rózsa Miklós és Jascha Heifetz reklámfotója a *Hegedűverseny* partitúrájának tanulmányozásakor.

1953-ban Rózsa tanácsot kért Heifetzről (Emanuel Bey révén) egy hegedűverseny témájában, amelynek megírását javasolta. Miután megbizonyosodott arról, hogy a hegedűművész érdeklődést mutat egy ilyen lehetőség iránt, a zeneszerző Kaliforniából az olasz Riviérára indult, ahol hat hét alatt megírta ezt a versenyművet. Ennek elkészülte után Rózsa ismét felvette a kapcsolatot Heifetzzel, és több hónapos együttműködés után a munkát mindkét fél számára kielégítőnek és kivitelezésre késznek mondták. Rózsa természetesen Heifetznek dedikálta a művet, első bemutatója is ebből az alkalomból volt a texasi Dallasban, 1956. január 15-én. A zeneszerző a következő megjegyzéseket fűzte a bemutatóhoz a programjegyzetekhez: A Concerto három tételes, és bár a zenekart mindvégig ellentmondóan kezelik, nem kötelező hegedűszólós zenekari műről van szó, hanem egy igazi Concerto a szó legjobb értelmében, amely bőséges lehetőséget ad a szólista technikai erejének és képességeinek bemutatására. tonális tulajdonságok. Heifetz művészi képességét szem előtt tartva Rózsa egyik irányban sem érzett határt, ezért a Concerto a lehető legtöbbet követeli meg a hegedűjátékban. Szülőhazájának népzeneje gyermekkorától maradó hatással volt rá, és bár soha nem használt népi anyagot.⁴

Jascha Heifetz / Miklós Rózsa: Violin Concerto / Dallas Symphony, Hendl (1964/2016)
(26:50)

A Jascha Heifetz számára írt Hegedűversenye annyira mély benyomást gyakorolt Billy Wilder rendezőre, hogy erre alapozta Sherlock Holmes magánélete című filmjét.

⁴ Különleges Gyűjtemények Kutatóközpont - Syracuse University Library Syracuse, NY
13244 <http://scrc.syr.edu>

The Private Life of Sherlock Holmes 1970 (4:00)

Rózsa Miklós csellóversenye 1967–69 között készült az Egyesült Államokban élő honfitárs, Starker János számára. Hasonlóan Hegedűversenyéhez, a Zongoraversenyéhez, illetve a Sinfonia Concertante című kettősversenyéhez, a Csellóverseny a koncertterem számára komponáló Rózsa egyik legerősebb darabja. Ezekben az években a komponista visszatért egyfajta magyaros stílushoz, elég, ha csak a Notturmo Ungherese című alkotását tekintjük, amelyet Ormándy Jenő mutatott be. 1966-ban egy New York-i hangverseny után az akkor negyvenes éveiben járó Starker János kereste meg a zeneszerzőt: „*Miért nem ír nekem egy csellóversenyt?*”, kérdezte egyszerűen. Ez márciusban történt, szeptemberben pedig a hangszeres művész rövid üzenetben nyomtatékosította a kérést. „*Ideje már, hogy megtanuljak és eljátsszak egy Rózsa-concertót, mit szólna hozzá? Remélem, találkozunk Chicagóban.*”

Rózsa 1967-es nyarát komponálással töltötte Olaszországban, a következő évre el is készült az alkotás. Az opus 32. jelzéssel ellátott darabot 1969. október 6-án mutatták be Berlinben, első amerikai előadására pedig Michiganben, 1970-ben került sor.

Ildikó Szabó performs Rózsa Concerto for Violoncello and Orchestra (34:00)

Rózsa Miklós: Concerto for Violoncello and Orchestra, Op. 32

I. Moderato; II. Lento con grande espressione; III. Allegro vivo

Szabó Ildikó (gordonka), Budapest Concerto Symphony Orchestra, vezényel:

Héja Domonkos

(Első felvétel, Pesti Vigadó, Budapest, 2019. 04.12.)

Rózsa Miklós

Élete során rengeteg elismerést, kitüntetést kapott. 1974-ben ellátogatott Budapestre, ahol a Margitszigeten nagysikerű hangversenyt vezényelt saját műveiből. 1978-ban Cézár-díjjal jutalmazták. Ez a legnagyobb presztízsű díj, amelyet Franciaországban a filmművészetben létrehozott alkotásokért osztanak ki évente. 80. születésnapján II. János Pál pápa, II. Erzsébet királynő és Ronald Reagan is gratulált neki. 1995-ben 88-éves korában hunyt el Los Angelesben.

2018-ban Babos József Rózsa Miklós, a filmkirály címmel dokumentumfilmet készített Rózsa Miklós életéről.

II.

[Rózsa Miklós - A filmzenekirály \(magyar dokumentumfilm, 2018\)](#) (49:58)

Ez a film felöleli Rózsa Miklós életét. Beszélünk tanulóéveiről Magyarországon és a németországi Lipcsében. Diplomája megszerzése után párizsi hányattásairól, majd

Londonba kerüléséről, ahol a Korda fivérekkel együtt dolgozva indul meg filmzeneszerzői karrierje. A háború kitörése Kordáékkal együtt az Egyesült Államokba kényszeríti, ahol végül

Rózsa megállapodva éli filmzeneszerzőként életét. Óriási karriert befutva 1945-ben kap állampolgárságot és egyben az első Oscar-díjat. Rengeteg sikerfilmnek ünnepelt zeneszerzője, akinek a filmkészítő stúdiók exkluzív szerződéseket kínálnak. Az amerikai akadémia összesen három Oscar-díjjal jutalmazza Rózst.

Narrátorok: Perjés János, Sztárek Andrea, Varju Kálmán és Rózsa Miklós Szakértők: Bokor Balázs, Hubai Gergely, Pápai Zsolt

Készítették: Babos Tamás, Bartos Bence, Néma Orsolya, Oláh Ottó, Rozgonyi Ádám, Rozgonyi Dániel, Sándor Judit, Tóth Gergely

Producer: Sándor György

III.

Válogatás a Rózsa Miklós zenéivel készült filmekből:

- [A páncél nélküli lovag](#) – Knight without Armour, 1936, GB, r: Jacques Feyder
 - [Négy toll](#) – The Four Feathers, 1939, GB, r: [Zoltan Korda](#)
- [A bagdadi tolvaj](#) – Thief of Bagdad, 1940, GB, r: Ludwig Berger, Tim Whelan, Michael Powell
 - [A dzsungel könyve](#) – The Jungle Book, 1942, GB r: [Korda Zoltán](#)
- [Lenni vagy nem lenni](#) – To Be Or Not To Be, 1942, USA, r: [Ernst Lubitsch](#)
- [Öt lépés Kairó felé](#) – Five Graves to Cairo, 1943, USA, r: [Billy Wilder](#)
 - [Elbűvölve](#) – Spellbound, 1945, USA, r: [Alfred Hitchcock](#)
 - [Férfiszenvedély](#) - The Lost Weekend, 1945, USA, r: [Billy Wilder](#)
 - [Kettős élet](#) - A Double Life, 1947, USA, r: [George Cukor](#)
 - [Bovaryné](#) – Madame Bovary, 1949, USA, r: [Vincente Minnelli](#)
 - [Quo Vadis?](#), 1951, USA, r: [Mervyn LeRoy](#)
 - [Julius Caesar](#), 1953, USA, r: Joseph L Mankiewicz
 - [Holdvilág](#) – Moonfleet, 1955, USA, r: [Fritz Lang](#)
 - [Ben-Hur](#), 1959, USA r: [William Wyler](#)
 - [Királyok Királya](#) – King of Kings, 1961, USA, r: Nicholas Ray
 - [El Cid](#), 1961, USA, r: [Anthony Mann](#)
- [A zöldsapkások](#) - The Green Berets, 1968, USA, r: Ray Kellogg, [John Wayne](#)
- [Sherlock Holmes magánélete](#) – The Private Life Sherlock Holmes, 1970, GB, r: [Billy Wilder](#)

Források:

C. Palmier: Miklós Rózsa: A Sketch of his Life and Work 1974

Rózsa Miklós: Életem történeteiből, 1980

IV.

NESZLÉNYI JUDITH*

RÓZSA MIKLÓS FILMZENESZERZŐ

A tizedik múzsa szülötte ő, minden zenéje
a film háttére, izgalma, a citera és lódobogás,
csaták és mámor harmóniája midőn
a széles vászon kinyílt!

A film vonzotta őt, a nagy játszótér,
a világ, ezt kereste ő a palóci falucskából is,
a föld kerekén meg sem állva
Hollywood-ig, ez ösztönözte munkád -.

A filmvilág minden műzsája ihlette őt, még
„Ben-Hur” életét is megzenésítette, lám, a
„Bagdadi tolvaj” meg a „Dzsungel könyve”, és
„El Cid” csatája is muzsikát dalolt „Elbűvölve”
a hallgatóságot!

Mi is lenne a néma vászon, ha nem zenélne hozzá
egy hű magyar, ki ékezet nélkül nem fogadta el
az Oscar-díjat sem!
Miklós és Rózsa, hosszú ó-val, követelted,
angolul a magyar ékezeteket!

Ki tudná jobban elmesélni Julius Caesar
vagy Marcus Antonius bánatát, hogy
hallod a „Quo Vadis” sugallatát, hol
lelked zenéje él, a film megfoghatatlan bűvös
világában, emberöltőkön át.

És a csodaszép lélek párosult az ősi
magyar pentatonnal, hisz benne
a falu nótája és szíve, harmóniában
dobbant!

*Neszlényi Judith: Híven és bátran. Mozzanatok életemből. Összegyűjtött versek (Magyar Miniatur és Bibliofil Könyvészek Társasága és a Püski Kiadó, 2021)
// Zelinka Tamás: Előszó // Neszlényi Judith: Prelude és 12 vers a kötetből